

7. Краткий словарь современных понятий и терминов. Составители: Бу- нимович Н.Т., Жарова Г.Г. и др. - М.: Республика. 1993. - 510 с.

8. Овчаров А.А., Мегедь В.В. История возникновения и развития типоло- гии личности и соционика // Соционика, психология и межличностные отно- шения. - 1999. - С. 277.

9. Румянцева Е.А. На пути к взаимопониманию: соционика - учителям и родителям. - М.: Армада-Пресс, 2002. - 256 с.

10. Самойлова И.Г. Интегральный тип информационного метаболизма ма- лой группы в производственной организации. Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд. пед. наук. - Ярославль, 1997. — 189 с.

11. Чурюмов С.И. Соционика и философия: ничто не ново под луной // Со- ционика, психология и межличностные отношения. - 2000. - №12. - С. 10-17.

СУТНІСТЬ ТА СТРУКТУРА ФЕНОМЕНА «КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ-ФІЛОЛОГА»

УДК: 378.937

Пилипюк К. М.

В статье раскрывается сущность феномена «критическое мышление будущего учителя-филолога». Проанализированы его параметры (мастерство, восприимчивость к контексту, ответственность, основанные на критериях). Раскрыты основные критерии оценивания этого феномена (мотивационно волевой, профессионально процедурный, рефлексивно корректирующий).

Ключевые слова: критическое мышление, ответственность, критерии.

The essence of phenomenon «the critical thinking of future teachers – philologists» is investigated in the article. The analysis of its characteristics (skill, perception of context, responsibility, founding on criterions) is represented. The main criterions are found out (motivational and willed, professional and procedural, reflective and correctional).

Key words: the critical thinking, responsibility, criterions.

Формування критичного мислення є однією з основних проблем розвитку сучасного соціуму, виховання у молодого покоління морально-духовних життєвих орієнтирів. Це є проблема інтердисциплінарного характеру, оскільки вона пов'язана з важливими науково-практичними завданнями з таких галузей, як соціологія (розвинуте критичне мислення є передумовою функціонування демократичного суспільства, в якому захищаються права й свободи кожного громадянина), професійна педагогіка (формування критичного мислення у майбутніх учителів-філологів набуває особливої актуальності у зв'язку з тим, що педагог на уроках мови та літератури має змогу впливати на свідомість дітей, спонукаючи їх до критичної оцінки поведінки та діяльності інших людей, осмислення історико-соціальних подій, висловлення власної точки зору з її повною аргументацією), методика викладання іноземних мов (окреслене мислення впливає на формування навичок перекладу, розуміння смислу текстів, класифікації граматичних і фонетичних явищ, викладення своїх думок з повною аргументацією кожної тези).

Деякі аспекти цієї проблеми висвітлювалися в таких напрямках: методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців (В. Андрущенко, І. Бех, Н. Бібік, А. Богущ, І. Зязюн, В. Кремень, К. Роджерс, О. Савченко, О. Сухомлинська), характеристики критичного мислення сучасної людини (Т. Воропай, М. Ліпман, М. Вайнштейн, А. Тягло, Д. Фрейберг, М. Шеремет), засоби організації пізнавальної діяльності студентів з формування у них критичного мислення (Н. Кічук, М. Князян, В. Радул, Н. Сичкова, А. Турчин). Поряд з цим, проблема висвітлення характеристик критичного мислення майбутніх філологів залишається поза увагою науковців, саме тому метою статті є розкрити психолого-педагогічну сутність і структуру окресленого феномена.

Дослідження проблеми формування критичного мислення актуалізує необхідність вивчення сутності феномена «мислення», котре розглядається в психологічних джерелах як процес відображення дійсності та найвища форма творчої активності людини. Воно передбачає перетворення суб'єктивних образів, значень та сенсу об'єктів задля розв'язання протиріч у життєдіяльності людей, утворення цілей, розробки програм їх досягнення тощо. Насамперед мислення є цілеспрямованим використанням й накопиченням знань особистості (В. Зінченко, Б. Мещеряков). На пізнавальних характеристиках мислення наголошує В. Шапар, який підкреслює, що це є процес, котрий відзначається загальним і опосередкованим відображенням дійсності та передбачає аналіз, синтез і узагальнення умов та способів розв'язання задачі. За С. Рубінштейном, процес аналізу, синтезу, узагальнення є безперервним. Мислення є пов'язаним з мотивацією особистості та її індивідуальними якостями (здібностями, нахилами).

Воно може бути репродуктивним (пов'язаним із застосуванням готових знань та способів діяльності) та творчим (передбачає створення суб'єктивно нового продукту діяльності). Розвиток мислення розгортається від його наочно-діяльної форми до наочно-образної та абстрактно-понятійної. Остання розвивається за умов розв'язання школярем пізнавальних задач, у ході чого мисленнєві операції узагальнюються, взаємопов'язуються, стають згорнутими, а отже, розширюється діапазон їх застосування в нових ситуаціях. Активізуються процеси аргументації своїх суджень, оволодіння методами міркування, інтеріоризації та екстеріоризації мисленнєвих дій (Б. Бім-Бад).

Поняття «критичне мислення» в педагогічних довідкових джерелах розкривається як здатність логічно чітко аналізувати інформацію, знаходячи протиріччя в ній, вміння формулювати обґрунтовані судження, застосовувати отримані результати до стандартних та нестандартних ситуацій. Критичне мислення сприяє більшій відкритості особистості новим ідеям (Г. Коджаспірова, О. Коджаспіров, Є. Рапацевич).

Дослідження М. Ліпмана довели, що критичне мислення є майстерним, відповідальним та таким, що сприяє доброму судженню, оскільки ґрунтується на критеріях, самокорегується та є чутливим до контексту [с. 35]. Принципово важливою характеристикою цього мислення є здатність спиратися на критерії, що забезпечує, як підкреслює М. Ліпман, його обґрунтованість, впорядкованість та міцність. Провідною вимогою до критичного мислення в цьому аспекті є наявність ресурсу захисту й переконливість аргументів того, хто висловлюється. Об'єктивність описових та оціночних суджень залежить від компетентного використання критеріїв (серед яких особливого значення набувають правильність

умовиводів, доказова сила підстав, послідовність). Окрім цього, кожний член дослідницької спільноти може оволодіти навичками мета-пізнання, тобто навчитися контролювати й корегувати власне мислення. Саме критичне мислення здатне чітко диференціювати цілісні та контекстуально-залежні ситуації й, відповідно до цього, формувати правильні судження.

Критичне мислення досліджувалося й у аспекті активізації викладання іноземних мов. Так, В. Береза розглядає цей феномен як такий, що спрямований на формулювання можливих суджень, відзначається прикладним характером, актуалізує теоретичні знання з метою вироблення певних суджень і досягнення компромісів.

Існує наукова позиція (Г. Ліндсей, Р. Ф. Томпсон, К. С. Халл), відповідно до якої, критичне мислення протиставляється творчому. Останнє передбачає самостійне відкриття знань, вироблення нової інформації або принципово важливих підходів до розв'язання проблем. А критичне мислення спрямовує людину на перевірку отриманих даних, визначення можливостей і обмежень їх використання. Науковці підкреслюють, що творче мислення має на меті створення нових ідей, а критичне — виявлення їхніх недоліків.

Висвітлюючи засоби формування критичного мислення учнів початкових класів, О. Белкіна-Ковальчук зазначає, що критичному мисленню притаманні здатність людини самостійно аналізувати інформацію, оцінюючи її та формулюючи свої узагальнення, бачити помилки та випадки «перекручування» аргументації, критикувати власні положення, правильно інтерпретувати явища, політичні дії, вчинки людей, володіти мужністю при захисті своїх ідей, відкритістю та повагою до суджень інших. Ознаками критичного мислення молодших школярів є самостійність думки, опір навіюванню щодо способів поведінки, вимог, ідей, критичне ставлення до себе, пошукова спрямованість мислення та здатність до діалогу в навчальній діяльності.

З наукової позиції Т. Мерзлякової, критичне мислення передбачає вміле використання структур та інтелектуальних стандартів. При цьому показниками розвинутого критичного мислення є вміння людини чітко формулювати найважливіші проблеми, підбирати всю необхідну інформацію задля інтерпретації абстрактних ідей, робити обґрунтовані висновки, перевіряючи їх відповідно до критеріїв, спілкуватися з іншими у зв'язку з розв'язанням проблем. Отже, критичне мислення активізує дисципліну, оцінку та корекцію власної діяльності.

Дж. Ландсбергер вважає, що критичне мислення на заняттях розгортається за такими етапами: систематизація матеріалу, його категоризація, результатом чого є демонстрація знань; формулювання визначення й узагальнення, що дозволяє дійти певного розуміння й усвідомлення; знайдення рішення та використання знань в новій ситуації; порівняння окремих одиниць інформації; проектування нових знань; оцінювання й висловлення свого ставлення, його аргументація.

У своїх роботах Д. Клустер обґрунтовує необхідність врахування певних умов виявлення критичного мислення, що й визначають його сутність та характер. Так, науковець наголошує, що критичне мислення є самостійним, оскільки кожний формулює свої індивідуальні ідеї та оцінки. Провідного значення набуває також наукова інформація, але її слід розглядати як базис для «запуску», а не результат критичного мислення. Критичне мислення починається з формулювання проблем, які людина має вирішити, та актуалізує переконливу аргумен-

тацію. Д. Кластер розкриває структуру аргументації, наполягаючи, що її базою є певне положення; основним змістовним наповненням є твердження (тезис, основна ідея), котре, в свою чергу, підкріплюється доводами. Останні вимагають доказів, що можуть бути презентовані у вигляді статистичних даних, цитат, особистого досвіду. Важливою характеристикою критичного мислення є її соціальна спрямованість, саме тому є доцільним виховувати у молоді толерантність, відповідальність за свою точку зору, вміння слухати інших.

Є. Волков висвітлює критичне мислення як таке, що передбачає здатність використовувати когнітивні техніки або стратегії, котрі збільшують ймовірність досягнення бажаного результату. Це є осмислене рішення щодо певного судження в аспекті його прийняття або заперечення. Критичне мислення орієнтує на розгляд різноманітних підходів, концепцій, філософій з метою формулювання власних суджень та рішень.

Цієї позиції дотримується й Т. Ноель-Цигульська, яка підкреслює, що сьогодні для людини є важливим розмірковувати над підтекстом, ставити перед собою запитання, звільняти свій розум.

З метою розробки системи критеріїв оцінювання рівня сформованості критичного мислення майбутніх філологів розглянемо ті характеристики, які були запропоновані для аналізу цього феномена М. Вайнштейном. Науковець виокремив такі параметри критичного мислення:

- майстерність, котра передбачає відбиття критичним мисленням володіння методологією (парадигм та прийомів дослідження), чутливості до різних контекстів, адаптації до існуючих норм, стандартів, інструкцій відповідно з вимогами дослідження;

- відповідальність, яка актуалізує аргументацію, захист резонів, реагування щодо ідей та позицій іншої людини, котрі, в свою чергу, ґрунтуються на сформованій у особистості системи суджень;

- когнітивне відображення об'єктивної дійсності, що є функцією суджень.

Як наголошує М. Вайнштейн, судження не можуть базуватися на алгоритмах, вони передбачають порівняння резонів, аргументів, ідей, оцінювання альтернатив, визначення пріоритетів та істинності понять;

- ґрунтування на критеріях як основі для вироблення суджень, оскільки саме вони є тими мотивами (стандарти, норми, правила, ідеали, закони), що дозволяють особистості оцінювати фактори, на яких базується аналіз, критика, аргументація, та в доступній і зрозумілій для інших формі викладати свої роздуми;

- спрямованість на самовдосконалення, що пояснюється таким чинником: критичне мислення може використовуватися як прийом, метод організації метакогнітивних процесів, тобто мислення про ефективність власного мислення.

У цьому випадку актуалізуються когнітивні стилі отримання, опрацювання й впровадження в діяльність інформації;

- чутливість до контексту, яка орієнтує особистість на перевірку доречності застосування певних критеріїв у конкретній ситуації. Критерії мають бути гнучкими й здатними до змінення відповідно до специфіки контекстів.

З урахуванням окреслених характеристик критичного мислення нами були запропоновані такі критерії та показники його оцінювання у майбутніх учителів-філологів: мотиваційно-вольовий, процесуально-процедурний, рефлексивно-корегуючий.

Мотиваційно-вольовий критерій передбачає виявлення якостей особистості за показниками:

- соціального характеру: прагнення до вдосконалення соціуму, впровадження демократичних норм, свобод, рівних прав; позитивний вплив на розвиток критичного мислення оточуючих людей, на їхню здатність до продукування думок, альтернатив, аналізу соціального контексту; активізація поваги до «інакомислення», толерантності, прагнення до впровадження багатополярного бачення проблем та варіації їх розв'язання;

- індивідуального характеру: бажання вдосконалити себе, свою професійну діяльність, духовно зростати, розширювати поле своєї діяльності, виховувати молодь покоління на засадах гуманізму, взаємоповаги, емпатії; формування в собі та інших бар'єрів щодо соціальної маніпуляції.

Процесуально-процедурний критерій передбачає володіння такими діями, що забезпечують майстерність, відповідальність, чутливість до контексту критичного мислення, а саме - дослідження багатоаспектної інформації, аналіз та порівняння різних думок щодо об'єктів дійсності, формулювання суджень про них, поліваріантність розв'язання завдань, аргументація власної позиції, дискутування й захист ідей, розуміння теоретичної та практичної значущості набутих знань. Отже, задля формування критичного мислення студента є доцільним опрацьовувати такі дії з інформацією та її потоками: аналіз, систематизація, серіація, групування за певними критеріальними ознаками; встановлення зв'язків різних фрагментів матеріалу, що засвоюються, як між собою, так і з уже накопиченими знаннями; оцінка відповідності нової інформації цінностям і знанням особистості, що слугує базою для утворення нею нових суджень; диференціація інформації на таку, що дійсно є значущою для обґрунтування своєї позиції, та таку, що є необов'язковою, надлишковою або недостатньо «сильною» для аргументування.

Рефлексивно-корегуючий критерій відображає здатність особистості студента до рефлексії своєї діяльності з інформацією та роботи з вироблення інноваційних підходів щодо розв'язання життєвих і професійних проблем. Саме тому викладач має формувати у майбутніх педагогів такі дії, як: оцінювання аргументації (власної та опонентів), для якої притаманні визначеність і повнота, виходячи з вимог стосовно її валідності, якості, потужності; оцінювання власних умінь роботи з інформацією, а саме - її чіткого аналізу, коректності висунення гіпотез, корегування помилок; оцінювання динаміки свого розвитку в процесі оволодіння критичним мисленням.

Як засвідчила проведена нами експериментальна робота на базі Ізмаїльського державного гуманітарного університету, Одеського національного університету імені І. І. Мечникова, активізування формування критичного мислення є доцільним шляхом впровадження завдань, систематизованих відповідно до таких стратегій, як «студії оптимізації співпраці» та «вільне дискутування».

«Студії оптимізації співпраці» є такою стратегією, котра має на меті організацію, програмування, впровадження викладачем наукової співдіяльності із студентом з наступним аналізом її ефективності. Схема її розгортання була такою: підготовка викладачем теоретичної бази та інструментарію задля проведення студентом наукового пошуку; розробка варіантів діагностики рівня досягнень майбутніх учителів-філологів; утворення системи корегування діяльності сту-

дентів з метою впровадження необхідних чинників активізації їхнього критичного мислення; колективне обговорення досягнутих студентами результатів.

Наведемо приклади деяких завдань, що найбільш ефективно впливають на формування критичного мислення студентів:

- організуйте на основі теоретичного базису, підготовленого викладачем, експеримент у школі за такими напрямками: «Педагогічні засоби підготовки учнів випускних класів до оптимізації самоорганізації самостійної роботи», «Психолого-педагогічні механізми впровадження концепції формування «Я-самості» старшокласника»;

- запропонуйте студентам: виокремити компоненти діяльності з формування критичного мислення (наприклад, інформаційний, організаційний, інтелектуальний), визначити систему вмій критичного мислення та чітко схарактеризувати інформаційну складову кожного вміння, назвати практичні дії, що реалізуються критичним мисленням, розробити засоби з активізації самоорганізації пізнавальної діяльності студента, проаналізувати орієнтаційну основу самоорганізованого пізнання.

Стратегія «вільне дискутування» передбачає викладення опрацьованих студентом матеріалів з власною оцінкою їхньої цінності для оптимізації едукативного процесу. Важливим є виявлення студентом ініціативності, допитливості й незалежності в підготовці матеріалу, а також самоконтролю, самовладання, мобільної самокорекції у його представленні іншим. Схема цієї стратегії мала такі етапи: аналіз матеріалу, що максимально повно відображає проблему запропонованого завдання; вибір тих позицій, які розкривають це питання з різних аспектів; наведення прикладів, що підтверджують правильність обраного підходу; підготовка плану доповіді; вибір стилю подання матеріалу; опрацювання виступу (визначення часових лімітів, швидкості викладення думок, манери подачі матеріалу відповідно до індивідуальних особливостей аудиторії); прогноз щодо можливих запитань з боку інших.

Як засвідчив проведений нами експеримент, потужним впливом на формування критичного мислення студентів у форматі окресленої стратегії відзначалися такі завдання:

- обговоріть, які принципово важливі властивості в плані формування критичного мислення є характерними для інформативно-рецептивної та концептуально-продуктивної парадигм навчання. Охарактеризуйте кожну з них;

- в чому полягає самосвідомість сучасної молоді? Визначте пріоритети молодого покоління. Який вплив має на розвиток цієї свідомості плюралістична / персоналістична / поліпарадигмальна педагогіка? Як пов'язані самосвідомість молоді та творча спонтанність кожної окремої особистості?

- як можна захистити право власної суб'єктності? У чому ця суб'єктність відбивається в умовах полікультурного простору сучасного світу?

- обговоріть, в чому полягає маніпулювання свідомістю громадян?

- розкрийте сутність і функції інформаційної екології в суспільстві;

- розкрийте категорію «вільний час особистості». Схарактеризуйте онтологічні й методологічні аспекти вільного часу людини. Які засоби самооптимізації особистості у її вільному часі Ви могли б запропонувати?

- як Ви розумієте поняття «інтелектуально-творчі сили»? У чому вони проявляються? Як посилити виявлення цих потенційних можливостей учнів?

- розробить систему порад з активізації критичного мислення школярів на основі «конкуренції думок». Яким чином впровадити такого типу конкуренцію, аби забезпечити розвиток критичного мислення кожного учня без негативного впливу на його емоційно-мотиваційну сферу й систему ставлень до себе й світу?

Отже, критичне мислення є таким мисленням, яке актуалізує відповідальність, рефлексивність, чутливість до контексту, майстерність, спрямованість на самовдосконалення. З урахуванням цього критеріями оцінювання критичного мислення можуть бути запропоновані: мотиваційно-вольовий, процесуально-процедурний, рефлексивно-корегуючий.

Перспективи дослідження окресленої проблеми полягають у розкритті засобів формування критичного мислення в ході вивчення дисциплін лінгвістичного й психолого-педагогічного циклів.

Література

1. Богуш А.М. Духовні цінності в контексті сучасної парадигми виховання / А. М. Богуш // Виховання і культура. – 2001. – № 1. – С. 5-8.

2. Князян М. О. Система формування самостійно-дослідницької діяльності майбутніх учителів іноземних мов у процесі ступеневої підготовки: дис. ...доктора пед. наук: 13.00.04 / Князян Маріанна Олексіївна. – Ізмаїл: 2007. – 445 с.

3. Кремень В. Г. Трансформації особистості в освітньому просторі сучасної цивілізації / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2008. - № 2 (59). – С. 5-14.

4. Ліпман М. Критичне мислення: Чим воно може бути? / М. Ліпман // Постметодика. – 2005. – № 2. – С. 33-41.

5. Ліпман М. Рефлексивна модель практики освіти / М. Ліпман // Шлях освіти. – 2005 – № 1. – С. 715.

6. Роджерс К., Фрейберг Д. Свобода учитися / К. Роджерс, Д. Фрейберг. – М.: Смысл, 2002. – 52- с.

7. Тягло А.В., Воропай Т.С. Критическое мышление: проблема мирового образования XXI века / А. В. Тягло, Т. С. Воропай // Постметодика. – 2001. - № 3 (35). – С.19-26.

8. Шеремет М. Критичне мислення: діяльнісний підхід / М. Шеремет // Шлях освіти. – 2004. - № 4. – С. 28-31.

ТВОРЧИСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ

УДК: 3-8.064.3

Лисюнад О.А.

У дослідженні проаналізовані особливості творчості як однієї із складових підготовки педагогічних кадрів. У роботі наведена модель творчої спрямованості професійної підготовки педагогічних кадрів. Наведені результати дослідження експериментальної підготовки студентів до педагогічної творчості.

Ключові слова: творчість, творча діяльність.

ТВОРЧЕСТВО КАК СОСТАВНАЯ ЧАСТЬ ПОДГОТОВКИ ПЕДАГОГИЧЕСКИХ КАДРОВ

А.А. Лисюнад